

К.І. Самчук, здобувач

Житомирський державний технологічний університет

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ОХОРОНУ ПРАЦІ: ПРАВОВЕ ПОЛЕ ТА НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ

(Представлено д.е.н., доц. Грицишиним Д.О.)

Усвідомлення життя та здоров'я людини як найвищої цінності є ознакою цивілізованого суспільства. Господарська діяльність підприємств супроводжується дією небезпечних та шкідливих факторів. Нагальною необхідністю для розвитку суспільства та євроінтеграції є створення дієвого механізму, за допомогою якого буде впроваджуватися весь комплекс заходів щодо створення умов праці, які відповідають вимогам збереження життя та здоров'я працівників. Виділено носії, виразники та виконавці інтересів щодо охорони праці, сфери відповідальності суб'єктів господарювання щодо охорони праці, визначено місце та значення облікового забезпечення в управлінні заходами з охорони праці, обґрунтовано необхідність та напрямки його удосконалення. Удосконалення облікового забезпечення управління витратами на заходи з охорони праці базується на визначенні правового поля, яке має на меті забезпечення юридичного захисту працівників, установ і організацій, суб'єктів господарювання у сфері відносин праці.

Ключові слова: охорона праці; бухгалтерський облік; бухгалтерський облік заходів з охорони праці.

Постановка проблеми. В умовах розвитку соціально-економічних відносин та орієнтації суб'єктів господарювання на соціально-відповідальну діяльність актуального значення набувають відносини між працівниками та роботодавцями. Дані відносини зумовлені безперервністю взаємодії таких суб'єктів, їх мотивацією, виникненням нових видів професій, формуванням корпоративної культури та іншими не менш важливими факторами співпраці.

В контексті взаємодії працівників та роботодавців виникає необхідність забезпечення взаємовигідних умов співпраці, які передбачають створення належних умов праці, встановлення часу праці та відпочинку, визначення видів відпочинку та умов, за яких робоча сила зможе продуктивно відновлюватися. Створення таких умов має на меті не тільки отримання соціального ефекту, а й є визначальним фактором підвищення ефективності господарювання

через підвищення продуктивності праці, збільшення обсягів виробництва, мінімізацію втрат тощо. Дані аспекти взаємодії робочого колективу із роботодавцем забезпечуються через інструмент охорони праці.

Незважаючи на позитивну динаміку щодо зменшення кількості нещасних випадків на виробництві протягом 2011–2015 рр., за даними статистичного збірника «Соціальні індикатори рівня життя населення» Державної служби статистики України протягом 2015 року на виробництві відбулося 4254 нещасних випадків, в тому числі 305 зі смертельним наслідком, 467 осіб отримали інвалідність різних ступенів. Частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці складає 26 %, при цьому варто врахувати, що статистичні дані не відображають кількості працюючих на малих підприємства та у фізичних осіб підприємців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми охорони праці з різним ступенем деталізації висвітлювались в роботах М.Г. Александрова, А.А. Абрамової, М.І. Бару, С.А. Голощанова, С.А. Іванова, Л.Г. Коняхіна, Р.З. Лівшиц, Н.А. Муцинової, Ю.П. Орловського, В.І. Семенкова. Окремі проблеми правового регулювання охорони праці в сучасних економічних умовах порушувались в роботах А.Т. Барабаш, В.С. Венедиктова, В.В. Жернакова, А.Я. Кисельова, Л.І. Лазор, Е.Е. Мачульської, В.Ф. Опришко, С.Н. Прилипко, О.І. Процевського, В.І. Прокопенко, В.І. Роїк, Б.С. Стичинського. Питання належних та безпечних умов праці в своїх дослідженнях розглядали такі вчені, як В.С. Венедіктів, В.Г. Ротань, М.І. Іншин, К.Ю. Мельник, Н.Б. Болотіна та інші. Теоретичні засади обліку витрат на охорону праці знайшли висвітлення у наукових працях вчених, серед яких А.І. Амоша, Е.А. Арустамова, О.Баклан, С.Богданов, М.В. Васильчук, С.В. Зеленко, Ю.І. Кундієв, М.П. Гандзюк, Г.Г. Гогіташвілі, Р.Гопцій, А.С. Єсіпенко, Є.П. Желібо, В.Ц. Жидецький, О.Карась, Л.П. Керб, Г.Г. Лесенко, С.Медофф, В.М. Москальова, В.Нагорний, К.Н. Ткачук, І.І. Шамшина, К.В. Шиманська та інші.

Сучасні світові тенденції розвитку соціально-економічних відносин у країнах-лідерах диктують високі умови для країн із менш розвинутою інфраструктурою соціального забезпечення. Актуальність облікового забезпечення управління витратами на охорону праці підвищується у мовах євроінтеграції Україні. Тому проблема охорони праці у державній системі соціально-економічних відносин набуває серйозного значення і потребує розробки ефективного механізму забезпечення як на макро-, так і мікрорівні.

Викладення основного матеріалу. Життя та здоров'я працівника є однією з найважливіших соціальних цінностей як для суспільства в цілому, так і для суб'єктів господарювання, саме тому до обов'язків всіх суб'єктів господарського процесу відноситься створення належних, безпечних та нешкідливих умови праці. Здійснення заходів з поліпшення умов праці стимулює економічні та соціальні результати виробництва. Сприятливі умови праці значно збільшують продуктивність праці, а це, в свою чергу, зменшує витрати робочого часу, що знижує собівартість продукції. Зростання продуктивності праці також характеризується високою якістю виготовленої продукції.

Таким чином, охорона праці може розглядатися як складова соціально-відповідальної діяльності суб'єктів господарювання, як спосіб мотивації робітників через створення гідних умов праці, як вкладення у імідж підприємства. Разом з тим, забезпечення ефективності діяльності підприємства передбачає, що процес охорони праці повинен приносити економічний ефект, що можливо за умови раціонального управління витратами на заходи охорони праці, а, це в свою чергу, вимагає розробки відповідного інформаційного забезпечення, яке покладене на систему бухгалтерського обліку.

Законом України «Про охорону праці» (ст. 1) охорона праці визначена як система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [1]. Охорона праці, здоров'я та соціальний захист створюють основу соціальних прав особи. Охорона праці розглядається і як особлива чи спеціальна система охоронних заходів, забезпечує захист працівника від несприятливого впливу виробничого середовища. Право на охорону здоров'я є більш широким поняттям: за колом суб'єктів (поширюється на всіх громадян); за оцінкою факторів впливу на здоров'я (наприклад, факторів техногенного характеру); за завданнями регулювання. Право на соціальний захист включає право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника та інші права у випадках, передбачених законом.

Виходячи із сутності охорони праці можна виділити такі сфери відповідальності суб'єктів господарювання, які визначають виникнення витрат, що потребують облікового відображення: права та обов'язки; соціально-економічне забезпечення; організація робочого місця та робочого клімату; забезпечення здоров'я, що проілюстровано на рисунку 1.

Рис. 1. Сфери відповідальності суб'єктів господарювання щодо охорони праці

Міжнародні нормативно-правові акти, нормативно-правові акти України, трудова угода, колективний договір та внутрішні нормативні акти підприємства визначають перелік заходів суб'єктів господарювання щодо охорони праці і, відповідно, визначають склад

та структуру витрат. Відповідно, зазначеними документами будуть визначатись перелік облікових об'єктів, складність та обсяги облікових робіт, документообіг тощо.

Створення та покращення умов праці, запобігання виробничому травматизму, дотримання режимів відпусток та робочого часу має яскраво виражене соціальне значення, на мікрорівні характеризує діяльність суб'єкта господарювання як соціально-відповідальну, на макрорівні визначається високим рівнем соціальних стандартів, що, в свою чергу, дає позитивний економічний ефект для зазначених рівнів через підвищення продуктивності праці, збільшення обсягів та якості випущеної продукції, скорочення непродуктивних втрат робочого часу, витрат на соціальні заходи, збільшення рівня зайнятості та покращення якісної структури робочої сили. Соціальне значення заходів охорони праці продовжує розкриватися через такі сфери, як організація робочого місця та клімату, а також заходи спрямовані на охорону та забезпечення здоров'я, крім того сукупність цих заходів має на меті уникнення та мінімізацію негативного впливу техногенних факторів на найвищу цінність – людське здоров'я та життя в процесі виробничої діяльності. Економічні вигоди проявляються здебільшого у вигляді економії (на доплату за роботу в несприятливих умовах, виплати з втрати непрацездатності тощо) та уникнення недоцільних та непродуктивних витрат.

Таким чином, дані рисунку 1 свідчать, що заходи з охорони праці на підприємстві в обліковому аспекті мають, переважно, витратний характер (доплати та надбавки за умову в шкідливих умовах праці, матеріальні витрати тощо), здійснюють навантаження на собівартість продукції, в той час як результат від понесених витрат в більшості випадків не має виразного економічного ефекту, не дає миттєвого результату, виражаючись економією, та має, передусім, соціальний та мотиваційний ефект. Ототожнення суб'єктами господарювання витрат на охорону праці з непродуктивними витратами або втратами зумовлено, не в останню чергу, відсутністю дієвого інформаційного забезпечення управління ними, комплексного бачення інформаційної моделі управління витратами на заходи з охорони праці. Отже, удосконалення облікового забезпечення управління витратами на охорону значення має нагальну необхідність для суб'єктів господарювання, оскільки, охорона праці, як окремий інститут трудового права, має досить важливе соціальне та економічне значення. Місце бухгалтерського обліку у системі забезпечення інтересів з охорони праці відображено на рисунку 2.

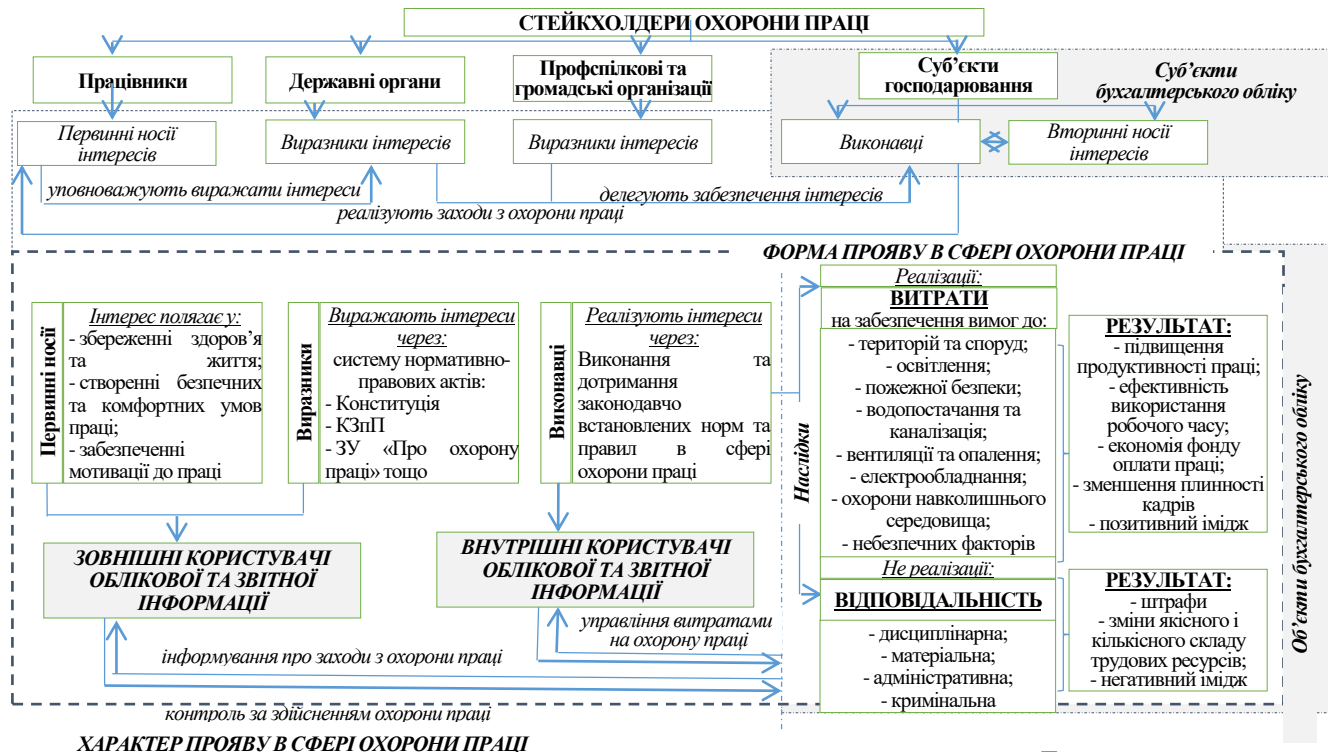

Рис. 2. Місце бухгалтерського обліку та звітності в забезпеченні інтересів стейкхолдерів охорони праці

Очевидно, що потреба у безпеці є базовою потребою будь-якої людини, адже життя і здоров'я є її найвищою цінністю. Разом з еволюцією людства еволюціонують і фактори небезпеки, на зміну природнім факторам та чинникам ризиків, що генеруються природнім середовищем, приходять ризики техногенного характеру, спричинені науково-технічним прогресом та індустріалізацією суспільства. Господарська діяльність підприємств, в тому числі деревообробних, в силу технологічних особливостей, нерозривно пов'язана із роботами, які містять потенційну небезпеку для життя та здоров'я людини та супроводжуються небезпечними та шкідливими виробничими чинниками. Кожен працівник, в процесі здійснення трудової діяльності зацікавлений в отриманні гарантій щодо збереження здоров'я та життя, він є первинним носієм інтересів щодо провадження заходів з охорони праці. Однак, як показує вивчення історії, не завжди суб'єкти господарювання зацікавлені у забезпеченні комфортних та безпечних умов праці для працівників, оскільки для суб'єктів господарювання отримання позитивного фінансового результату є пріоритетним в порівнянні з створенням безпечних умов праці. Відповідно, охорона праці є однією з тих сфер, де необхідне державне регулювання, тобто працівники делегують державним органам та профспілковим організаціям право виражати їх інтереси щодо забезпечення належних та безпечних умов праці. Забезпечення державними органами виконання гарантій щодо охорони праці здійснюється через систему нормативно-правових актів різного рівня, основними з яких є Конституція України, зокрема, п. 4 ст. 43 Конституції України серед основних трудових прав закріплено право на належні, безпечні та здорові умови праці, а згідно зі ст. 3 – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [3]. Виконуючи вимоги нормативних актів, суб'єкти господарювання стають безпосередніми виконавцями інтересів працівників щодо забезпечення охорони праці, що, в свою чергу вимагає від них здійснення ряду витрат у разі здійснення заходів з охорони праці або призводить до понесення втрат та настання відповідальності (матеріальної, цивільної, адміністративної тощо) у разі порушення чинних норм законодавства у сфері охорони праці. Таким чином, суб'єкти господарювання визначені як вторинні носії інтересів щодо охорони праці, оскільки також набувають зацікавленості в здійсненні заходів з охорони праці, так як в обох випадках, для підприємств є позитивні та негативні наслідки, як економічного так і соціального характеру.

Бухгалтерський облік має важливе значення для управління заходами з охорони праці як на мікро-, так і на макрорівні. Суб'єкти господарювання, які є суб'єктами ведення обліку внаслідок виконання законодавчо встановлених вимог щодо охорони праці несуть ряд витрат, які охоплюють велику кількість облікових об'єктів (витрати, товарно-матеріальні цінності, основні засоби, амортизацію, дебіторську та кредиторську заборгованість перед працівниками, контрагентами, державними органами тощо), крім того, ці витрати традиційно відносяться до загальновиробничих витрат і, відповідно, впливають на розмір собівартості продукції. Запити, які генерує управлінський персонал до системи бухгалтерського обліку щодо охорони праці спрямовані на отримання інформації щодо величини витрат, їх доцільності, відповідності нормам та ефективності, зміни у складі активів та пасивів, викликані здійсненням заходів з охорони праці. Таким чином, удосконалення облікового забезпечення витрат на охорону праці покликане мінімізувати витрати з одночасним виконанням норм та правил охорони праці. Зовнішніми користувачами облікової інформації є відповідні державні та статистичні органи, які на підставі отриманих даних здійснюють контроль за дотриманням норм та нормативів охорони праці, оскільки усвідомлення цінності людського життя та здоров'я є ознакою цивілізованого суспільства. За даними отриманими від системи бухгалтерського обліку зовнішні користувачі (державні органи, профспілкові та громадські організації) не тільки здійснюють контроль, і й формують уявлення про рівень соціальної відповідальності суб'єктів господарювання.

Таким чином, удосконалення організації та методики бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних з охороною праці, дозволить створити інформаційне поле процесу здійснення контролю за станом охорони праці, що є найбільш відповідальною та трудомісткою функцією управління як на рівні суб'єкта господарювання (з боку його власника та керівника), так і на рівні держави.

Для удосконалення облікового забезпечення управління витратами на заходи з охорони праці важливим є визначення правового поля, яке має на меті забезпечення юридичного захисту працівників, установ і організацій, суб'єктів господарювання у сфері відносин праці. Варто зазначити, що українське законодавство з охорони праці є достатньо розвиненим та наповненим.

Верховною радою України 14 жовтня 1992 року прийнято Закон України «Про охорону праці», який визначає основні питання щодо прав громадян на охорону життя та здоров'я в процесі трудової

діяльності, а також основні принципи державної політики у сфері даного питання. Держава здійснює державне управління охороною праці (ст. 31–37 Закону України «Про охорону праці») та організує державний нагляд за охороною праці (ст. 38–42 Закону України «Про охорону праці»), а також визначає обсяги фінансування – Законом України «Про охорону праці» (ст. 19) передбачено, що для підприємств усіх форм власності, фізичних осіб, які використовують найману працю, витрати на охорону праці становлять не менше 0,5 % від фонду оплати праці за попередній рік. Забезпечити охорону праці усіх працівників зобов'язаний роботодавець.

Законом України «Про охорону праці» встановлені обов'язки працівників щодо додержання вимог нормативно-правових актів з охорони праці (ст. 14). Правам працівників у сфері охорони їхньої праці кореспондують обов'язки роботодавця (ст. 13). Обов'язки роботодавця залежно від їх направленості у сфері забезпечення охорони праці поділяють на такі групи: попередження несприятливого впливу виробничих факторів на організм працівника та нормалізація умов праці; підбір працівників для виконання конкретних видів робіт з урахуванням стану їх здоров'я та вікових особливостей і обов'язкові медичні огляди працівників певних категорій; навчання та інструктаж працівників щодо методів безпечного виконання робіт; контроль за виконанням вимог з охорони праці; організація та участь у розслідуванні нещасних випадків; компенсація шкоди здоров'ю працівника, заподіяного внаслідок впливу виробничих факторів; обов'язкове страхування працівників від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; організація контролю рівня виробничих факторів, надання працівнику інформації про умови праці, ризику пошкодження здоров'я та розміру компенсації за несприятливі умови праці; забезпечення режиму праці та відпочинку працівників відповідно до законодавства.

Підсистема джерел права з охорони праці відповідає структурі та характеру усієї системи джерел трудового права, але має й певні особливості (ст. 27–30 Закону України «Про охорону праці»). Охорона праці регулюється великою кількістю підзаконних нормативно-правових актів, в нормативно-правових актах соціального партнерства, у державних міжгалузевих та галузевих нормативно-правових актах про охорону праці (ст. 157 КЗпП).

Базовим нормативним актом в галузі охорони праці також є Кодекс законів про працю України (КЗпП) [2], який трактує вимоги до трудової діяльності громадян, регулює трудові відносини всіх працівників. Правове регулювання охорони праці міститься в главі XI

«Охорона праці», в якій зазначено, що на будь-якому об'єкті, де працюють люди, необхідно створити здорові та безпечні умови праці, які б відповідали вимогам охорони праці. Роботодавець повинен дбати про умови праці, дбати про відпочинок працюючих, забезпечувати працівників спецодягом та засобами захисту від шкідливого впливу речовин [2].

З охороною праці тісно пов'язана також низка правових норм, що відносяться до інших галузей права України. Це норми цивільного права, що встановлюють майнову відповідальність при ушкодженні здоров'я або смерті громадянина; норми адміністративного права, що визначають адміністративну відповідальність і порядок притягнення до неї громадян органами охорони праці; норми кримінального права, що встановлюють відповідальність при вчиненні злочину у галузі охорони праці і техніки безпеки. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Право на охорону здоров'я регулюється 283 статтею. Саме в цій статті зазначено те, що фізична особа має право на охорону її здоров'я, а охорона здоров'я забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України [4].

Централізовані норми трудового законодавства, які визначають мінімум правничих заходів щодо охорони праці, конкретизуються у соціально-партнерських угодах, колективних договорах та трудовому договорі. Особливістю законодавства України про охорону праці є те, що значна частина питань з охорони праці регулюється нормативними актами, прийнятими на мікрорівні (підприємстві, в установі, організації). Порядок їх прийняття встановлюється централізованим законодавством. За порядком прийняття локальні нормативні акти поділяються на такі, що приймаються роботодавцем самостійно або за погодженням з працівниками підприємства та їх представниками, і такі, що приймаються загальними зборами (конференцією) найманих працівників.

З позиції облікового забезпечення управління витратами на охорону праці важливе має колективний договір, так як саме цим документом будуть визначатись об'єкти та склад витрат на конкретному підприємстві. У даному договорі необхідно передбачити механізм економічного стимулювання працівників за активну участь та ініціативу у здійсненні заходів підвищення безпеки та поліпшення умов праці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, охорона праці та її облікове забезпечення є важливою сферою діяльності для забезпечення сталого розвитку як на мікро-, так і макрорівні. Покращення умов праці, зменшення виробничого травматизму та професійної захворюваності, належне утримання рівня шкідливих та небезпечних чинників виробничого середовища супроводжується не тільки соціальним, а й економічним аспектом. Економічна ефективність заходів, що здійснюються залежить від співвідношення покращення умов праці та суми витрат підприємства на охорону праці. В результаті зростає професійна активність працюючих, продуктивність праці, скорочуються витрати, пов'язані з виробничим травматизмом та професійною захворюваністю, та витрати на пільги і компенсації.

Послідовне і адекватне сучасному стану реформування системи охорони праці є запорукою добробуту всієї держави у майбутньому. У сучасних умовах розвитку держави та суспільства, на законодавчих засадах державної політики в галузях охорони праці необхідно створити дієвий механізм, за допомогою якого буде впроваджуватися весь комплекс заходів щодо створення умов праці, які відповідають вимогам збереження життя та здоров'я працівників, а також необхідно посилити роль і значення колективного договору в забезпеченні належних, безпечних і здорових умов праці.

Налагодження системи охорони праці на підприємстві полягає в організації комплексу заходів, для реалізації яких здійснюється ряд господарських операцій, які відображаються в бухгалтерському обліку. Удосконалення організації і методики бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних з охороною праці, дозволить інформаційно забезпечити процес здійснення контролю за станом охорони праці, що є найбільш відповідальною та трудомісткою функцією процесу управління як на рівні підприємства (з боку його власника та керівника), так і на рівні держави. Напрямами удосконалення виділені такі елементи методу бухгалтерського як документування (охорона праці на підприємстві, пов'язана зі значною кількістю внутрішніх документів, які потребують систематизації); рахунки (потребує удосконалення порядок відображення заходів з охорони праці на рахунках для цілей управлінського обліку); звітність (розробка форм внутрішньої звітності).

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про охорону праці» № 2694-ХІІ від 14.10.1992 р / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> № 49.
2. Кодекс законів про працю України (Затверджується Законом N 322-VIII (322а-08) від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до N 50, ст. 375) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Шиманська К.В. Методика бухгалтерського обліку заходів охорони праці та їх оподаткування / К.В. Шиманська // Вісник ЖДТУ / Серія : Економічні науки. – 2012. – № 3(61). – С. 198–202.

Reference:

1. Zakon Ukrainy «Pro ohoronu praci» № 2694-XII vid 14.10.1992 r., available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> № 49 (accessed 25.04.2017).
2. Kodeks zakoniv pro pracju Ukrainy (Zatverdzhujet'sja Zakonom № 322-VIII (322a-08) vid 10.12.71 VVR, 1971, dodatok do № 50, st. 375) available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (accessed 25.04.2017)
3. Konstytucija Ukrainy № 254k/96-VR vid 28.06.1996 roku available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 25.04.2017)
4. Cyvil'nyj kodeks Ukrainy № 435-IV vid 16.01.2003, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed 25.04.2017)
5. Shymans'ka, K.V. (2012) “*Metodyka buhgalters'kogo obliku zahodiv ohorony praci ta ih opodatkuvannja*”, Visnyk ZhDTU / Serija : Ekonomichni nauky. Vol. 3(61). 3. 198-202.

САМЧУК Катерина Ігорівна – здобувач кафедри обліку і аудиту Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– організація та методика бухгалтерського обліку витрат на персонал.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2017.